

УДК 168.522:378.14 (045)

Л.Г. Настенко, канд. пед. наук

ДОМІНАНТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ УМІНЬ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Інститут екології та дизайну НАУ, e-mail: DesignNAU@ukr.net

У статті актуалізується потреба цілісно-інтеграційного підходу до навчального процесу під час підготовки спеціаліста у вищій школі, обґрунтовується один із дієвих шляхів вирішення цього завдання - формування системи культурологічних умінь через упровадження інтеграційних культурологічних модулів.

Вступ

Сучасна освіта все більше тяжіє до здійснення принципу поліцентричної інтеграції, що вимагає перебудови архітектури освітнього простору. Удосконалення освітньої сфери покликане гармонізувати суперечливий світ людського буття, який нині умовно розділений "естетичними" і "неестетичними" циклами навчальних дисциплін.

Кризові явища в освіті є відголоском глобальної кризи світоглядного характеру – втрати цілісності. "Сучасність зажадала синтезу більше, ніж будь-яка інша епоха. За сліпу самовіддачу техніці і "відкриттям" XIX століття, за довге блукання в лабіринті гносеологічної схоластики, за безрелігійність, під знаком якої протікала вся нова культура, філософська думка розплачується тепер своєю безпорадністю і тугою за найвищим синтезом" [1, с. 188].

Аналіз досліджень і публікацій

У сучасній педагогічній науці та практиці прослідковується тенденція системного підходу, інтеграції знань з різних предметних галузей, інтерес до культури як системотвірного фактора. Разом з тим в освіті внаслідок існуючої традиції навчальні дисципліни, зокрема гуманітарні, функціонують диференційовано, реалізуючи специфічну мету і завдання, що перешкоджає формуванню цілісного бачення картини розвитку культури в особистісній свідомості. Домінуюча міждисциплінарна розмежованість предметних циклів зумовлена вузькопрофесійною спрямованістю підготовки педагогічних кадрів. Наслідком вузької спеціалізації є фрагментарна картина світу, яка формується із знань та уявлень, засвоєних на заняттях з окремих, внутрішньо не пов'язаних між собою предметів.

Постановка завдання

Отже, система навчання, орієнтована переважно на вивчення та освоєння зовнішнього світу без достатньої опори на почуттєве сприйняття, поступово призводить до втрати відчуття внутрішньої спорідненості людини зі світом.

Цілісне сприйняття розглядається як необхідна умова гармонізації цих взаємовідносин, зумовлює цілісно-інтеграційний підхід до процесу пізнання.

Що являє собою цілісно-інтеграційний підхід? Це процес безперервної взаємодії суб'єктивного і об'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, образного і поняттєвого, розуму і почуттів, раціонального й інтуїтивного, аналітичного і синтетичного. Він зумовлює необхідність гармонізації наукового і художнього способів пізнання в освітньому процесі.

Інтеграція як шлях відновлення втраченої цілісності

Одним із шляхів відновлення втраченої цілісності є інтеграція. Виділяють два рівні інтеграції: 1) внутрішньо-предметний (окремий предмет викладається на інтегративній основі); 2) міжпредметний (дидактична система зі своїми принципами, методами, з вищим рівнем складності, зі своїми особливими функціями, які не можливо здійснити на рівні внутрішньо-предметної інтеграції). Подальший розвиток цього напрямку в сучасній науці здатен сформувати якісно нову систему – "інтегральний освітній простір", який не протистоїть предметній системі навчання, а надбудовується над нею, зберігаючи її як свою підвалину. Принципова відмінність цього погляду від предметоцентризму в цільовій настанові. У предметній системі метою є вивчення основ наук, тобто засвоєння знань, умінь, навичок. Цілісний погляд метою визначає особистість, її світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння. Зміщення акценту з предмета на людину не означає нівелювання знань, адже на зміну пасивному об'єкту навчання, який засвоює готові знання, приходять суб'єкт автодидактики, який одержує освіту через усвідомлення особистісно значущого знання. На перший план виходить особистісна внутрішньо орієнтована освіта на відміну від зовнішньо орієнтованої (А.Маслоу). При цьому відбувається запуск механізмів самопізнання, саморозвитку, акцент зміщується на процес переходу від педагогіки знань, умінь і навичок до

педагогіки розвитку і творчості. Інтегративна будова навчального процесу простежується у виділенні предметних блоків – “освітніх областей”. Навчальні дисципліни інтегруються в єдині цикли, блоки, поєднуються єдиною метою, спрямованістю, викладаються на єдиних методологічних принципах. Тому інтегративні засади освіти можуть розглядатись як знання, інтегровані у нові полідисципліни чи мегапредмети.

Культурологія як одна з фундаментальних соціальних наук виконує інтегративну функцію для різних систем гуманітарних знань, її правомірно розглядати як методологічну основу всього комплексу гуманітарних наук, оскільки вона досліджує найзагальніші закономірності культури як процесу творення загальнолюдських цінностей.

Виділення культурології як самостійної науки

Культурологія принципово нова і відносно молода наука. Її виникнення пов'язують із зміщенням філософської проблематики наприкінці XIX – початку XX століття у бік культурології як самостійного і самозначущого напрямку досліджень, виокремленого у зв'язку з кризою європейської культури.

Фундамент культурології був закладений у роботах зарубіжних вчених XIX-XX століть, зокрема М.Вебера, В.Віндельбанда, Н.Гартмана, Е.Кассіра, Г.Ріккєрта, О.Шпенглера, К.Юнга та ін. Ідею виділення культурології в самостійну галузь знань пов'язують з іменем американського антрополога Леслі А.Уайта, хоча вперше цей термін був запропонований у 1909 р. німецьким філософом і хіміком В.Оствальдом і застосований ним у багатьох наступних роботах. У своїй книзі “The Science of Culture”, опублікованій у 1949 році, Л.Уайт визначає “предметне поле” культурології, методи її дослідження, вважаючи основним підходом в інтерпретації культури як цілісного утворення один з найважливіших напрямків міждисциплінарних досліджень – загальну теорію систем, що активно розвивається з середини XX століття.

Культурологія як інтегративна наука формується на стикові цілої низки наукових напрямків, у ній присутні фрагменти філософії, історії культури, естетики, психології, мистецтвознавства, релігієзнавства, соціології культури тощо. Хоча культурологія через свою специфіку послуговується великим науковим багажем, напрацьованим у найрізноманітніших сферах дослідження такого складного феномена, яким є культура, однак вона не зводиться до механічної суми цих складових. Це певний метарівень розуміння культури як єдиного цілого. Культурологія може вивчати будь-який предмет, будь-яке явище (навіть явище природи) за

умови, що вона виявляє у ньому сутнісний зміст, реалізацію творчого людського духу.

Тенденції розвитку культурології

Подальший розвиток культурології відбувається у напрямку становлення її як галузі міждисциплінарного науково-прикладного дослідження і спеціальної навчальної дисципліни. У площині міждисциплінарного синтезу відбувається перетин культурології з іншими дисциплінами. Фактично у кожній з навчальних дисциплін формується своєрідна культурологічна лакуна, в культурологічному аспекті може бути розглянутий будь-який процес, явище, предмет. І.Бестужев-Лада зазначає, що саме прикладна культурологія здатна допомогти наблизитися до освоєння форм суспільної свідомості.

Характеризуючи компоненти структури педагогічного знання у когнітологічному аспекті, один із визнаних дослідників даної проблеми В.Гінецинський визначає *педагогічну культурологію* як різновид прикладного знання. За Гінецинським педагогічна культурологія формує знання про культуру як предмет педагогічного проектування, а її основне завдання вирішується як на рівні побудови проекту того чи того типу освіти загалом, так і вибору релевантних конкретним умовам, педагогічно доцільних форм подачі елементарної одиниці знань [2, с. 60-84].

Знання, будучи компонентами будь-якої діяльності, зокрема навчальної, не є відокремленим елементом цілеутворення. У їх основі лежать конкретні вміння, які відбивають як професійні, так і життєві завдання. Спеціаліста необхідно навчити користуватися знаннями у складі вмінь, адекватних завданням, з якими він матиме справу у своїй професійній діяльності.

Зупинимось на проблемі формування культурологічних знань та вмінь.

Суттєвою властивістю будь-яких умінь є узагальненість. У дослідженнях поняття “узагальнені вміння” трактується як інтелектуальні вміння. “... категорію вмінь, гнучких за своїми властивостями і таких, які легко переносяться у нові обставини, націлених на розвиток інтелектуальних здібностей ... , можна назвати узагальненими вміннями” [3, с. 5]. Г.Щукіна вказує, що інтелектуальні вміння “мобільні, рухливі, варіативні, безвідмовно діють у будь-яких ситуаціях і на будь-якому предметному матеріалі” [4].

Відсутність у сучасній науковій практиці загально визнаних критеріїв і засад для диференціації культурологічних умінь, невизначеність їх належності до якоїсь певної групи суттєво утруднює їх педагогічне використання. До

культурологічних умінь зараховують ті, які певною мірою забезпечують виокремлення й аналіз культурологічних фактів, можливість орієнтації у проблемах і явищах освітньо-культурної сфери. Зокрема, це уміння концептуально моделювати соціокультурні події, явища, об'єкти; будувати судження про життя суспільства і використовувати їх для прийняття рішень; систематизувати факти культури; пояснювати культурні феномени та їх роль у людській життєдіяльності; оцінювати досягнення культури; визначати духовні детермінанти культурних прагнень тієї чи тієї історичної епохи; виокремлювати духовне ядро формування художньої, релігійної, наукової картини світу; аналізувати тенденції й особливості культурних феноменів; систематизувати символічні позначення, які використовуються для інформаційного обміну між суб'єктами; аналізувати культурні феномени як засоби комунікації.

Основні властивості культурологічних умінь

Здійснений аналіз вихідних положень щодо сутності поняття "вміння" дозволяє визначити основні властивості культурологічних умінь: а) це складні інтелектуальні вміння, яким притаманна широка варіативність; б) полем їх застосування є соціокультурна та освітня сфери; в) це узагальнюючі способи оперування соціогуманітарними знаннями, поняттями, уявленнями в різноманітних умовах пізнавальної і практичної діяльності, пов'язаної з осмисленням культурно-освітніх явищ і вирішенням професійно-педагогічних проблем; г) вони інтегруються в різноманітні види діяльності (культурно-освітню, соціальну, екологічну, організаційно-управлінську, економічну, техніко-технологічну тощо); г) вони активно впливають на духовний та інтелектуальний потенціал особистості.

Необхідність формування спеціаліста, що володіє саме такими вміннями, підтверджує думка засновника і лідера гуманістичної психології Абрахама Маслоу, який у своїй останній човаторській праці "Новые рубежи человеческой природы" зазначив, що сьогодні набагато сучаснішим є погляд Геракліта на світ не як на статичний стан, а як на потік, рух. Отже, сьогодні потрібен новий тип людини, влучно названий А. Маслоу Гераклітовим. Така людина здатна жити і діяти у неспинно змінюваному світі, впевнено і сміливо зустрічати будь-яку непередбачувану ситуацію [5].

Бурхливе накопичення фактів, знань, методик, винаходів, досягнень, яке нині зростає у геометричній прогресії, з такою ж швидкістю стає неактуальним. Це означає, що проста трансляція знань, використання перевірених, традиційних, але

застарілих методів навчання і виховання є неефективним навіть попри думку, що нове є добре забуте старе. Виникає нагальна потреба у підготовці спеціаліста, який не відчуває дискомфорту у швидко змінюваних умовах, упевнено дивиться у завтрашній день, здатного на імпровізацію, сміливі і виважені дії у непередбачуваній ситуації при глибокому усвідомленні своєї відповідальності й обов'язку. А відтак потрібні конструктивні перетворення змісту, форм і методів професійної підготовки у вищій школі, переорієнтація на продуктивність: уміння вести проектну, дослідницьку діяльність; здійснювати культурологічний аналіз явищ оточуючої дійсності на основі системи культурологічних знань та вмінь, детермінованих гуманістичними культурно-освітніми орієнтаціями. Вирішення означених завдань забезпечується наданням культуровідповідності змісту освіти, тобто:

- витіснення культуромісткими наукомістких освітніх технологій, які не виправдали себе як основа методології освіти;

- створення, культивування нових творчих культуровідповідних компонентів освіти через такі форми як різноманітні творчі майстерні, наукові товариства, ділові ігри, вільні дискусії тощо замість передачі готових зразків;

- перенесення акценту з пояснення і передачі готових знань на виявлення і розширення пізнавальних інтересів студентів, систематизацію індивідуально значущих знань у процесі продуктивної діяльності, тобто практичне застосування знань;

- подолання "знаннєвої" доміанти у навчальному процесі, переведення знань у ранг вторинного продукту як засобу саморозвитку особистості, виведення на перший план творчих способів, схем, моделей професійної діяльності;

- запровадження відповідної системи управління, здатної за допомогою демократичних способів створити умови для забезпечення культуровідповідності освіти.

Вирішенню таких найбільш актуальних завдань професійної підготовки значною мірою сприяє формування культурологічних умінь майбутнього спеціаліста. В узагальненому сумативному вигляді культурологічні вміння визначаються як такі, що забезпечують розуміння і осмислення феноменів культури, їх ролі у людській життєдіяльності, володіння способами освоєння, присвоєння, збереження і передачі соціально-культурного досвіду, базисних цінностей культури, вміння оцінювати досягнення культури в історичному і цивілізаційному контексті їх розвитку, здатність до діалогу як способу ставлення до культурних

феноменів, набуття досвіду освоєння національно-культурних здобутків.

Реалізуючи важливі аналітичні функції, культурологічні вміння можуть мати розпізнавальний, оцінний, перетворювальний, контроль-коректуючий характер, забезпечуючи у своїй сукупності можливість культурологічного аналізу об'єктів оточуючої дійсності.

Розпізнавальні вміння спрямовані на виділення, відтворення і осмислення фактів і явищ у контексті культури; визначення морфологічних, структурних і функціональних властивостей і ознак соціокультурних об'єктів і процесів.

Оцінні вміння відбивають характер вимог до об'єктів і процесів культури з позицій їх відповідності визначеній меті і заданим нормативам, а також інтересам, потребам, намірам особистості. Вони пов'язані з визначенням нормативних шкал, вибором культуровідповідних критеріїв і показників, за допомогою яких оцінюються різноманітні аспекти культурних об'єктів і явищ, їх ціннісна значущість.

Перетворювальні вміння забезпечують пошук і реконструкцію різнопредметної інформації для вирішення завдань і проблем культуротворчого характеру, передбачають за допомогою мисленнєвої діяльності зміну змісту або параметрів об'єктів і явищ з метою прогнозування культуротворчих процесів, вибір і побудову алгоритмів і способів культурологічного аналізу.

Контроль-коректуючі вміння застосовуються в аналізі культуровідповідної діяльності з метою отримання інформації, необхідної для коректування даної діяльності, для визначення оперативної чи перспективної програми дій. Ці вміння пов'язані з використанням культуровідповідних критеріїв і показників, з оцінкою продуктивності культуротворчої діяльності.

Висновки

Процес формування культурологічних знань і вмінь не вимагає додаткового введення спеціальних

курсів чи практикумів або збільшення годин на вивчення культурологічних дисциплін чи продовження термінів навчання. Досить ефективним є органічне включення культурологічної проблематики у зміст циклів гуманітарних, соціально-економічних, фундаментальних, професійно-орієнтованих дисциплін.

Інтеграція здійснюється шляхом упровадження в навчальний процес інтеграційних культурологічних модулів (ІКМ), зокрема "Світоглядна і поведінкова культура" (засвоєння різновидів світоглядної культури, присвоєння культурних надбань у процесі інтеріоризації), "Культурологія гомоетики" (культура взаємовідносин людей), "Культурологія екоетики" (культурологічні основи взаємодії людини з природою), "Культурологія техноетики" (культурологічні засади взаємодії людини з технікою).

Виокремлена класифікація культурологічних умінь свідчить про те, що вони астрополіуються у будь-які спеціальності, мають широке поле застосування. Їх головною особливістю є "міжпредметність, можливість використання практично без змін у різноманітних галузях знань" [6, с. 21].

Список літератури

1. Лосев А.Ф. Філософія. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
2. Гинецинский В.И. Знание как категория педагогики: Опыт педагогической когнитологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. – 244 с.
3. Усова А.В., Бобров А.А. Формирование у учащихся учебных умений. – М.: Знание, 1987. – 110 с.
4. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1975. – 160 с.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

Л.Г. Настенко

ДОМИНАНТА КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье актуализируется необходимость интеграционного подхода к обучению в процессе подготовки специалиста в высшей школе, обосновывается один из действенных путей решения этой задачи – формирование системы культурологических умений посредством внедрения интеграционных культурологических модулей.

L. Nastenko

DOMINANT OF CULTUROLOGIC "KNOW-HOW" IN THE SYSTEM OF PREPARATION OF SPECIALISTS IN HIGH EDUCATIONAL INSTITUTION

The article is devoted to solving of the urgent need ness the entirely – integrating considering of the process of knowledge in the course of preparing of specialist of high school. It is founded one of the effective ways of decision of this task – the formation of the system of culturologic "know-how" throw installing of integrating culturologic models.